

USPEŠNI JAVNI ODPRTI PROSTORI

Barbara GOLIČNIK MARUŠIČ

Urbanistični inštitut RS, SI-1000 Ljubljana, Trnovski pristan 2

e-mail: barbara.golicnik-marusic@uir.si

IZVLEČEK

Prispevek obravnava problematiko načrtovanja, oblikovanja in upravljanja javnih odprtih prostorov z vidika potreb in priložnosti za različne dejavnosti oziroma uporabe teh prostorov. V metodološkem smislu se opira na pristop, utemeljen v ekološki psihologiji: opazovanje in vedenjski zemljevidi (observation and behaviour mapping), ki poleg tega, da omogoča nabor informacij o vrstah dejavnosti, o tem, kdo so tisti, ki so vanje vključeni, kje v prostoru se zadržujejo in kako dolgo, pomeni metodo posrednega vključevanja javnosti v načrtovalsko-oblikovalski proces. Primeri se nanašajo na izbrane javne mestne odprte prostore evropskih mest, Edinburg, Velika Britanija in Ljubljana, Slovenija ter Izola, Slovenija. Predstavljena metoda, s katero je mogoče meriti dinamiko vzorcev uporabe prostora, je še posebej lahko zanimiva in aktualna za primorska mesta in naselja, v katerih se zaradi turizma vrsta in dinamika vzorcev uporabnikov javnih odprtih prostorov skozi vse leto spreminja in doseže specifične oblike prav v poletnih mesecih.

Ključne besede: urbanistično oblikovanje, vedenjski zemljevidi, GIS, vključevanje javnosti, privatizacija

SPAZI PUBBLICI APERTI – ESEMPI DI SUCCESSO

SINTESI

L'articolo affronta la problematica della progettazione, della costruzione e della gestione degli spazi pubblici aperti prendendo come spunto le necessità e le opportunità che offre per varie attività ovvero l'utilizzo di questi spazi. Dal punto di vista metodologico parte dai rilievi della psicologia ecologica: osservazione e mappa del comportamento (observation and behaviour mapping) che oltre ad assicurare una vasta gamma di informazioni sulla tipologia delle attività, sui soggetti coinvolti, sui luoghi dello spazio pubblico in cui questi soggetti si fermano e quanto a lungo, rappresenta il metodo attraverso il quale il pubblico viene indirettamente coinvolto nel processo di progettazione e costruzione. I casi studio scelti riguardano spazi pubblici urbani aperti di città europee quali Edinburgo, Gran Bretagna e Lubiana, Slovenia nonché Isola, Slovenia. Il metodo illustrato ci permette di misurare la dinamica dei modelli di utilizzo dello spazio ed è particolarmente attuale in riferimento alle città e agli abitati del Litorale dove per ragioni legate al turismo la tipologia e la dinamica del modello di utente dello spazio pubblico aperto muta lungo tutto l'arco dell'anno, per assumere proprio nei mesi estivi forme specifiche.

Parole chiave: progettazione urbanistica, mappa del comportamento, GIS, coinvolgimento del pubblico, privatizzazione

UVOD

Članek obravnava izključno javne odprte prostore. V splošnem so to prostori med grajenim tkivom mesta oziroma naselja, ki so dostopni vsem uporabnikom. Čeprav so po značaju, obliki in funkciji lahko zelo različni, je vsem skupno, da vsebujejo potrebno podporno infrastrukturo, ki omogoča in podpira raznovrstno rabo. To so na primer poti, klopi ali drugi elementi, namenjeni posedanju, tlakovane površine, zelenice in vegetacija. Javni odprti prostori kot tudi javni prostori na splošno so predmet razprav številnih disciplin od različnih družboslovnih strok, kot so sociologija, psihologija in antropologija, do praktičnih disciplin, kot je na primer načrtovanje in urejanje prostora. To priča o kompleksni naravi javnih odprtih prostorov in o tem, da je zanje težko najti kratko, jedrnatno in enopomensko definicijo.

Javni odprti prostori so ena ključnih tvornih sestavin mest in so nosilci različnih pomenov in funkcij: členitvenih glede na strukturo, programskih glede na uporabnike in kulturnih glede na simboliko. Te se med sabo običajno prepletajo in dopolnjujejo. Čeprav se javni odprti prostori pojavljajo neločljivo s samim nastankom mest oziroma naselij in so neizpodbitno povezani z javnim življenjem skupnosti, so vzgibi in razlogi za njihov nastanek lahko različni. Eni nastanejo kot rezultat skrbnega načrtovanja z jasnim namenom, drugi pa neformalno, kot posledica postopnega poseganja družbe ali njenih uporabniških skupin v določen prostor, kjer je prostor le fizični okvir družbenega dogajanja.

Za sodobne vidike o vlogi in pomenu javnih odprtih prostorov je poleg poznavanja današnje družbe, ki jo predvsem v mestih zaznamujejo povečane migracije, socialna razslojenost in vedno pestrejša sestava prebivalstva različnih kultur in etničnih pripadnosti, hkrati pomembno osvetliti ključne premike v urbanističnem načrtovanju zadnjih desetletij. V šestdesetih letih 20. stoletja so v ospredje stopile teme o pomembnosti javnih prostorov kot sestavin mestne krajine za povečanje kakovosti bivanja (Jacobs, 1961). V osemdesetih letih 20. stoletja je tematika, vezana na javni prostor, ponovno postala zelo aktualna in ključna tema strategij urbanih prenov. V Evropi, na primer, nekaj najvidnejših in vplivnih primerov predstavljajo preнове in številni novi parki in trgi v Barceloni in Parizu, intenzivno vračanje mestnih središč pešcem in kolesarjem na Danskem (Gehl, 1987), celostne preнове velikih industrijskih mest, kot je na primer Birmingham v Veliki Britaniji, preнове obvodnih industrijskih in pristaniških območij prav tako v Veliki Britaniji (na primer Liverpool), pa tudi

na Nizozemskem (Amsterdam), v Nemčiji (Hamburg) in drugod. Oživljanje obvodnih delov mest je doživelo velik razmah tudi v ZDA, predvsem na vzhodni obali, še posebno ob podpori gibanja za *novi urbanizem*¹ v devetdesetih letih 20. stoletja.

Tudi v slovenskih obalnih mestih v zadnjem času intenzivneje pristopajo k izboljševanju in oživljanju javnih odprtih prostorov. Zgovorni so predvsem številni natečaji (ZAPS, 2006; ZAPS, 2007) ipd. Poleg tega intenzivno urejajo tudi obalne sprehajalne poti, od 'lungo-mare', namenjene pešcem (na primer od Pirana do Fiese), do kolesarskih povezav in urejenih promenadnih cest, kjer se motoriziran promet podreja drugim nemotoriziranim uporabnikom, kot so pešci, kolesarji, rolerji ipd. (na primer Pristaniška ulica v Kopru).

Povečano zanimanje za urejanje javnih prostorov pomeni pomemben preskok v razmišljanju o prostorski kulturi in kakovosti bivanja. Pri tem je ključnega pomena, da se vsi, tako uporabniki kot načrtovalci in tisti, ki sodelujejo v procesih odločanja in upravljanja, zavedajo večplastne vloge in pomena javnih prostorov. Goličnik (2008, 6) poudarja, da "Upošteva različne vloge odprtega prostora v strukturi in vsakdanjem življenju naselja morajo biti ti prostori oblikovani z enako pozornostjo do izražanja oblikovnih in vizualnih kvalitet kot s pozornostjo do dejanskih rab prostora in s tem povezanih doživljajskih vrednosti prostora. Prevelik poudarek na izraznih in vizualnih lastnostih prostora na račun funkcionalne šibkosti lahko, kljub dobri lokaciji, vodi do neuravnotežene rabe in v skrajnih primerih do opuščeni in zanemarjenosti prostora".

Še posebej pri iskanju kazalcev in vrednot kakovosti bivanja je nujno na javni prostor gledati z različnih uporabniško prostorskih vidikov hkrati in ga razumeti kot medsebojen proces med *javnim* (javnostjo – uporabniki) in *prostorom* (fizičnim okoljem, okoljem dogodkov). Augé (1992) opiše kakovost odnosa med uporabnikom in prostorom z motom lepota, koristnost in ugodje ter varnost. Carr et al. (1992) označujejo dober uporabniško prostorski odnos za cilj, h kateremu je treba težiti tako z vidika načrtovanja kot tudi upravljanja in urejanja javnih prostorov. V tej luči prepoznajo dober javni prostor kot tistega, ki je demokratičen, odziven in osmišljen (Carr et al., 1992).

Javni prostori so *demokratični*, kadar so dostopni vsem skupinam in omogočajo tako prostost delovanja kot začasno prisvajanje in nadzor. Demokratični javni prostor lahko daje občutek nadzora in moči, saj je omejen zgolj z enakimi pravicami drugih. Javni prostori so *odzivni*, če izpolnjujejo raznovrstne potrebe svojih različnih uporabnikov. *Osmišljeni* pa so, če ustrezajo

1 *Novi urbanizem* je gibanje za urbanistično načrtovanje in oblikovanje, ki se zavzema za pešcem in nemotoriziranim uporabnikom prijazne soseske oz. mesta in naselja. Osnovni principi so podani na listini novega urbanizma, osnovani leta 1993 na kongresu novega urbanizma v ZDA (glej Charter, 1993).

osnovnim človeškim potrebam, kot so udobje, sprostitve, zaposlitev in raziskovanje, in če pri tem varujejo pravice svojih uporabnikov in jim omogočajo povezave s fizičnim in družbenim okoljem (Carr et al., 1992). Omenjene lastnosti se med sabo prepletajo. Naravo javnega prostora opisujejo in označujejo na precej splošni ravni, vendar že nakazujejo fizične, zaznavne, simbolne in uporabniško programske razsežnosti javnih prostorov in s tem opozorijo na potrebo po večplastni in kompleksni definiciji javnih prostorov.

Definicije javnega prostora najpogosteje izhajajo iz stališča, da je javno nasprotje zasebnega. Najkompleksnejše definicije navadno določajo javni odprti prostor z vsaj treh vidikov: strukturno-morfološkega, uporabniškega in lastniškega. Madanipour poda definicijo, "da je za javne prostore mest pravzaprav povsod in v različnih obdobjih značilno, da so zunaj dosega kontrole posameznikov ali manjših skupnosti, da pa vendarle igrajo pomembno posredniško in povezovalno vlogo med zasebnimi prostori. Služijo raznovrstnim funkcijam in so nosilci različnih simbolnih vrednosti. Javni odprti prostori so tako navadno večnamenski prostori različnih oblik, ki v strukturnem in programskem smislu posredujejo med zasebnimi prostori." (Madanipour, 2003, 141). Carr et al. (1992) definirajo javni prostor kot "odprt, javnosti dostopen kraj, kjer se ljudje v skupinah ali posamič zadržujejo zaradi različnih dejavnosti. Javni mestni prostori lahko zavzamejo različne oblike, od trgov, nakupovalnih središč do otroških igrišč. Lahko so v javni lasti in upravljanju ali pa v zasebni, vendar odprti za javnost." (Carr et al., 1992, 50). Vsem definicijam je skupno, da javni odprti prostor obravnavajo celovito in da poudarjajo večplastnost javnega prostora in poleg fizičnih značilnosti tudi vidike dostopnosti, razpoložljivosti in svobode uporabe.

Javni odprti prostori in njihova raba so kompleksen pojav. Na utrip prostora vplivajo tako prostorski kot človeški dejavniki. Razlogi in način vključevanja posameznikov in skupin v odprte prostore in s tem povezana pravila rabe, programske, morfološke in strukturne značilnosti prostora, življenjsko obdobje uporabnikov in njihov socialni status vplivajo na uspešnost prostora. Carr et al. (1992) poudarjajo, da je zato pri iskanju (proto)tipov javnih odprtih prostorov treba biti previden, saj razlike v prostorskem in družbenem kontekstu pogosto preglasijo očitne podobnosti tipološko enakih prostorov, in da je zato v primerjavi s poznavanjem zgledov iz preteklosti mnogo pomembnejše neposredno opazovanje dogajanja. Podobno Bechtel et al. (1987) poudarjajo, da je pozornost treba usmeriti na skupnost, ki jo sestavljajo posamezniki z različnimi značilnostmi in potrebami v določenem prostoru.

Canter (1977) v teoriji o psihologiji prostora definira, da je prostor rezultat odnosov med aktivnostmi, pojmovanji in fizičnimi lastnostmi prostora. Ravno takšen koncept prostora in takšno razumevanje je podlaga dveh

ključnih doktrin okoljske psihologije, ki sta izjemnega pomena za načrtovanje prostora. To sta: *okoljski posibilizem* in *okoljski probabilizem*. Posibilizem zagovarja stališče, da okolje z ustreznimi nastavki daje možnosti za posamezne aktivnosti, vendar uporabniku dopušča izbiro. Probabilizem pa je doktrina, ki zagovarja, da so v določenem okolju ene dejavnosti bolj verjetne od drugih, vendar tudi ne absolutno določene. Goličnik (2005; 2006) opozarja na to, da se je na poti k dobri in uspešni načrtovalski praksi pomembno zavedati, da načrtovalci in oblikovalci ustvarjajo zgolj potencialna okolja, prostore priložnosti, in da uporabniki ustvarjajo učinkovita okolja, torej prostore dejanskih (iz)rab in uresničenih priložnosti. Nadalje poudari potrebo po ponazarjanju prostorskih razsežnosti rab in poznavanju potencialnih vedenjskih vzorcev v prostorih in tako o njihovi fizični zgradbi in programski ponudbi govori v strukturnem jeziku uporabniških (vedenjskih) vzorcev zasedbe prostorov.

MATERIALI IN METODE

Na področju raziskovanja okolja in dejavnosti ljudi v njem so opazovanje, kartiranje opaženih vedenj in vedenjski zemljevidi neločljiva enota. Opazovanje je raziskovalna metoda dela, medtem ko je kartiranje način zapisa opazovanj. Kartiranje vedenj oziroma dejavnosti v prostoru so razvili Ittelson et al. (1970). Definirali so ga kot osnovno tehniko za preučevanje okoljskih vplivov na vedenje, pri čemer fiziognomijo okolja in vedenje obravnavajo kot povezani entiteti v času in prostoru.

Opazovanje je metoda, ki jo uporabljamo za spoznavanje in razumevanje dogajanja v prostoru. Zbira dokaze in pojasnjuje, kaj posamezniki in skupine v določenem prostoru počnejo, kako ga razumejo, upoštevajo in uporabljajo. Osnovni namen opazovanja je izluščiti ključna vprašanja in natančneje opredeliti problem. Opazovanje je tako način oziroma orodje za pridobivanje jasnejše predstave o 'življenju' izbranega prostora. Namenjeno je lahko orientaciji ali kot izhodišče za raziskovanje. Rezultati se navadno nanašajo na prostorske zmogljivosti, vsečnost prostora, dejavnosti v njem, ciklične spremembe in prikrite okoljske probleme ali na uspešnost prostora, opredeljenega na primer kot nerabljeni prostor, prostor pogoste in izrazite rabe, nevarna območja ipd.

Celotna metoda (opazovanje in kartiranje vedenj) je kompleksen proces, v katerem se opazovanje in tehnike zapisa prepletejo v kompaktno celoto. Z vidika priprav na opazovanje in zapisovanje opažanj so pomembne stopnje predstavljene metode naslednje:

- skrbno izvedeno uvodno preiskovanje prostora (obisk prostora, priprava kartografskega gradiva),
- določitev in utemeljitev (pod)območij opazovanega prostora in

- odločitev o izbiri najprimernejše tehnike kartiranja.

Vedenjski zemljevid je torej instrument za zapis opazovanj in tudi končni rezultat opazovanj. Da sta kontrola in ponovitev procesa mogoči, so potrebne izpolnitve določenih pogojev. Opazovalec ali skupina opazovalcev mora pred začetkom opazovanj:

- priskrbeti grafični prikaz opazovanega območja v ustreznem merilu,

- jasno definirati parametre in vrsto vedenj, ki bodo opazovani, štet, opisani ali upodobljeni,

- izdelati urnik ponavljanja opazovanj in zapisa podatkov,

- sistematično organizirati postopek in

- izdelati kodirni sistem, ki kar se da olajša zapis opazovanj.

Z vidika metode opazovanj in zapisovanj podatkov v obliki vedenjskih zemljevidov se ta prispevek nanaša na opazovanja, ki so bila opravljena v maju 2002 (Edinburg) in maju 2003 (Ljubljana). Mesec maj je bil izbran zato, ker je to obdobje, v katerem je v obeh mestih vreme zelo ugodno za zadrževanje na prostem. Vzorec je obsegal sedemnajst javnih mestnih odprtih prostorov, kot so trgi in parki: devet v Edinburgu in osem v Ljubljani. Prostori so bili opazovani v različnih delih dneva (dopoldne 10:00–12:00, zgodaj popoldne 12:00–14:00, popoldne 14:00–16:00 in pozno popoldne 16:00–19:00) in tedna (delavnik, konec tedna). Prostor, ki ga je bilo mogoče zajeti z enim pogledom, je bil določen kot osnovna opazovana enota in je bil opazovan deset minut. Pri trgih je bila opazovana enota pogosto kar trg sam. Prostori širših razsežnosti, parki ali večji trgi, pa so bili razdeljeni na podenote, določene tako, da je bilo območje podenote mogoče opazovati z enim pogledom. Za vsako pričakovano dejavnost je bil vnaprej izdelan simbol, ki je bil ob ustreznem opažanju narisana na karto v merilu 1:1000. Poleg vrste dejavnosti so bili na vsako karto zabeleženi tudi podatki o starosti uporabnika (starostni razred), času zadrževanja v prostoru, smeri gibanja po prostoru in podatki o vremenskih okoliščinah. V Edinburgu je bilo opravljenih 105 opazovanj, v Ljubljani pa 106.

V raziskavi je bilo pomembno predvsem, kako ljudje uporabljajo manj pomensko določene prostore in kako se v parkih ali na trgih sooblikujejo in razvijajo spontane ali neformalne rabe prostorov. Na primer otroško igrišče in športna igrišča v Tivoliju ali terase z gostinsko ponudbo na trgih, zato niso bili podrobneje obravnavani. Poudarek je bil na opazovanju prostorov kot takih, to je njihovih poti, ploščadi, stopnic, zelenic in drugih oblikovanih motivov.

Čeprav uporaba metode opazovanj in kartiranja zahteva vnaprej izdelan časovni načrt opazovanj, je pomembno, da ta vendarle ostane prilagodljiv, tako da omogoči zajetje najzanimivejših, najpomembnejših in najbogatejših podatkov obravnavanega območja. Že prvih nekaj opazovanj je opozorilo na razlike v in-

tenzivnosti in pogostosti dogajanja ter na razlike v raznovrstnosti uporabnikov med opazovanimi prostori. V izbranem časovnem okviru so bili zato prostori s pestrejšo in intenzivnejšo rabo pogostejše opazovani, manj pa prostori s splošno manjšo dinamiko dogajanja in pretežno običajnimi dejavnostmi, kot so hoja, vožnja s kolesom, posedanje in ustavljanje ter čakanje. Zbrani podatki so reprezentativni, ker so bila opazovanja ponavljana v različnih dnevih, delih dneva in vremenskih razmerah.

REZULTATI

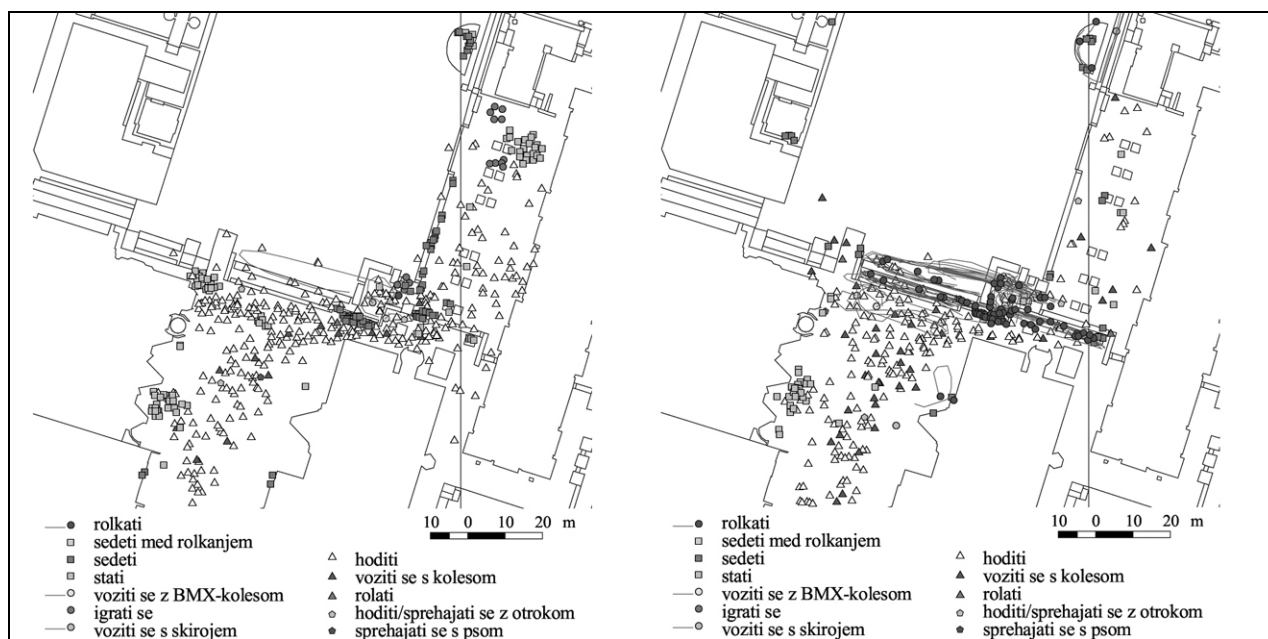
Vedenje oziroma izvajanje dejavnosti v prostoru je vedno v časovnem razmerju do prostora in do nosilca dogajanja, uporabnika, v tem prostoru. Glede na *dejavnost in čas* so značilne situacije: stalno prisoten v prostoru, občasno prisoten v prostoru in v prehodu čez prostor. Glede na *dejavnost in uporabnika* pa so značilna naslednja vključevanja v dejavnost: pasivno, izmenično pasivno-aktivno in aktivno. Upoštevanje obeh vidikov, *dejavnost in čas* ter *dejavnost in uporabnik* hkrati, celovito opiše prisotnost in izvajane dejavnosti v prostorih in opredeli naravo vključenosti dejavnosti v prostore. Tako nastane devet dvorazsežnih kategorij opisov dejavnosti v prostorih. Vsaka hkrati opiše enega od načinov vključitve v dejavnost kot tudi enega od načinov vrste prisotnosti v prostoru. Vsi tako nastali pari v dejanskih situacijah običajno niso enakomerno zastopani, vendar so teoretično mogoči.

V nadaljevanju so podrobneje obravnavane tri najosnovnejše in najpogostejše kombinacije narave vključenosti dejavnosti v prostor: *biti v aktivnem prehodu čez prostor*, kot na primer hoditi ali voziti se s kolesom; *se aktivno dlje zadrževati v prostoru*, kot na primer žogati se, igrati ali rolkati; in *se dlje zadrževati v prostoru, vendar pasivno*, kot na primer sedeti ali ležati.

Na primeru Ljubljane je na primer za Tivoli in Trg republike značilen precej uravnovežen odnos med vsemi tremi načini vključevanja (prvi zbirni stolpec v Tabeli 1). Drugi dve skupini predstavljata (drugi in tretji zbirni stolpec) prostore, v katerih je prisotnost aktivnih in ves čas prisotnih dejavnosti, kot sta na primer igra in rolanje, precej nizka. V parku Zvezda, na Dvornem in Mestnem trgu je število tistih dejavnosti, ki označujejo dogajanje v prehodu (hoditi, kolesariti) in ves čas prisotnih pasivnih dejavnosti (sedeti, stati) številno in precej uravnoveženo. V Argentinskem parku, na Plečnikovem in Prešernovem trgu pa je dejavnosti v prehodu in ves čas prisotnih pasivnih dejavnosti tudi precej, vendar je njihovo medsebojno razmerje neuravnoveženo. Čeprav so si prostori podobni glede na nekatere splošne značilnosti vključevanja dejavnosti in njihova medsebojna razmerja, se hkrati med sabo razlikujejo glede na število različnih vrst opaženih dejavnosti in njihovo pogostost.

Tabela 1: Število dejavnosti, opaženih v celotnem opazovalnem obdobju v vseh opazovanih prostorih v Ljubljani (maj 2003) in Edinburgu (2002), razvrščene glede na splošno naravo vključenosti v prostor (Goličnik, 2005, 80).
Table 1: The number of activities observed during the entire observation period in all observed spaces in Ljubljana (May 2003) and Edinburgh (2002), arranged according to their general nature of inclusion into space (Goličnik, 2005, 80).

prostor	park Tivoli	park The Meadows	Princes Street Gardens	Trg republike	Trg Bristo Square	Trg Festival Square	Kongresni trg	Dvorni trg	Ulični trg Royal Mile	Trg Hunter Square	Trg Conference Square	Mestni trg	Argenstinski park	Trg Usher Hall Square	Plečnikov trg	Prešernov trg	Trg Grassmarket	
vključenost																		
Aktiven v prehodu	12	9	6	5	4	5	6	7	4	3	4	5	8	6	7	9	6	
Pasiven in prisoten	11	6	6	4	5	5	7	7	4	5	4	5	4	4	4	5	4	
Aktiven in prisoten	9	10	5	5	3	3	1	2	1	1	2	1	2	1	1			
kategorija	vse vrste dejavnosti enakomerno razporejene						majhna udeležba aktivnih stalno prisotnih, vendar uravnotežene pasivne in aktivne rabe v prehajanju						majhna udeležba aktivnih stalno prisotnih, neuravnotežene pasivne in aktivne rabe v prehajanju					

Sl. 1: Zbirne karte uporabe prostora v dopoldanskem (levo) in popoldanskem (desno) času na Trgu republike v Ljubljani (Goličnik, 2006, 29).
Fig. 1: Assembled behavioural maps of Trg republike square in Ljubljana in the morning (left) and the afternoon (right) (Goličnik, 2006, 29).

Kako pogosto se določena raba pojavlja v nekem prostoru, je le eden od vidikov primernosti prostora za rabo. Za usmeritve in pomoč v načrtovalski praksi so pomembni natančnejše analize in odgovori na vprašanja, kje, v katerih in kakšnih delih prostorov se te različne rabe dogajajo in v kakšnem medsebojnem časovno-prostorskem kontekstu. Redko opažene dejavnosti še posebej opozarjajo na to, da določene prostorske členitve in konfiguracije bodisi dobro spodbujajo neko rabo bodisi so najboljši približek ustreznega prostora za rabo, ki poskuša najti možnosti za uresničevanje v danih okoliščinah.

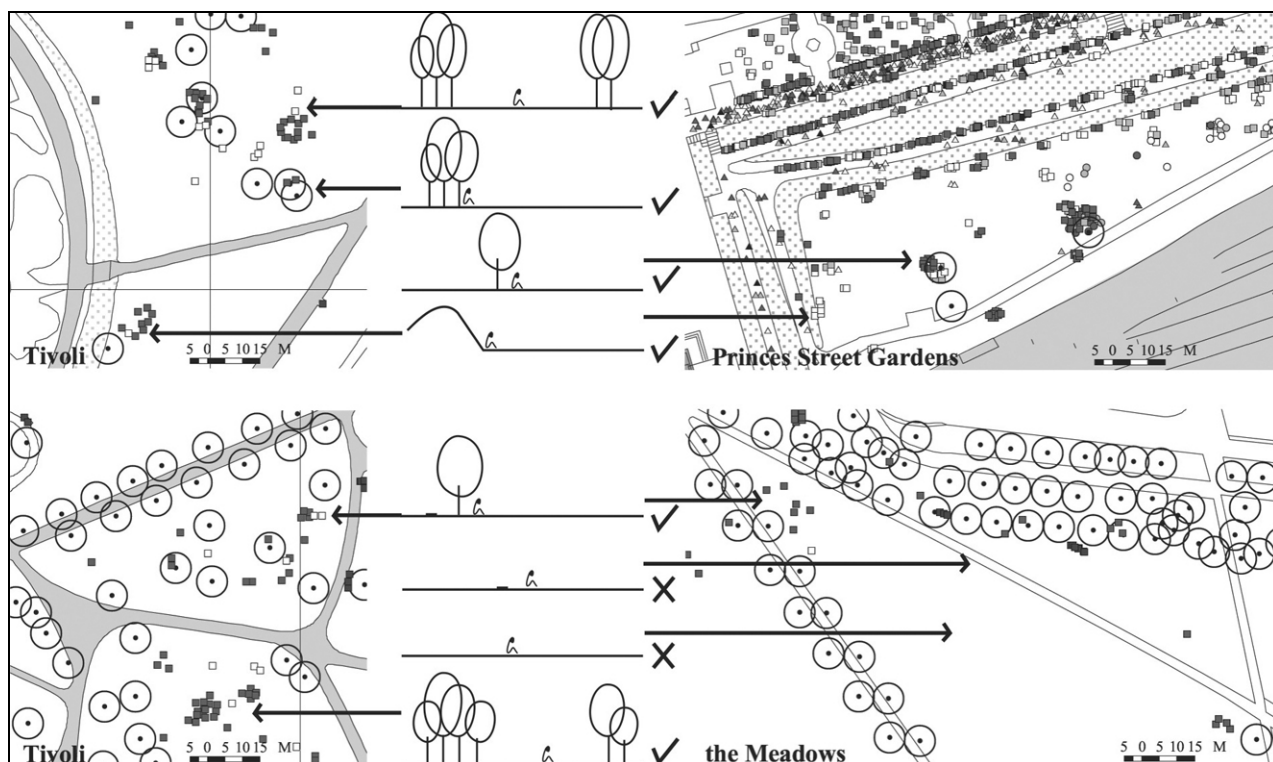
Analize vedenjskih vzorcev, zabeleženih na podlagi opazovanj na Trgu republike (Sl. 1), so pokazale, da je najbolj členjen, razgiban, a hkrati najožji del trga, to je območje med vzdolžnima ploščadma in parkiriščem, najintenzivneje v rabi in da je prizorišče najbolj raznovrstnih aktivnosti na celotnem trgu. V dopoldanskem času so bili na tem delu trga najpogosteje opaženi pešci in kolesarji, občasno tudi skupine šolskih otrok, ki so sedeli pod drogovi za zastave in na stopnicah med členitvenimi zidci in koriti za vegetacijo ali pa so se med temi prostorskimi elementi lovili in igrali izštevance. Zelo redko so bili v dopoldanskih in zgodnjih popoldanskih urah opaženi rolnarji, bmx-kolesarji in tisti s skiroji. Tovrstni uporabniki so se ob drugih uporabnikih na trgu pogosto pojavili v popoldanskem času.

Goličnik (2005) ugotavlja, da na Trgu republike v Ljubljani in na trgu Bristo Square v Edinburgu poleg običajnih vsakodnevnih dogajanj, kot so hoja mimo ali skozi trg, sedenje, čakanje in ustavljanje ter kolesarjenje, precejšen delež uporabnikov predstavljajo rolnarji. Noben trg ni bil načrtovan kot prostor rolnanja, vendar oba primera pokazeta, da so stopnice, ki se iztečejo v ravne ploščadi, nujne prostorske sestavine, ki privabijo tovrstne uporabnike. Čeprav so stopnice bistvena sestavina, ki omogoči in zagotovi prostor dogodka, njihova prisotnost še ne zagotavlja optimalne rabe prostora. Nanje pripete ploščadi so ključnega pomena pri dejanski rabi. Rolnarji kombinacijo stopnic in ploščadi uporabljajo na dva načina. Najnižji stopnici se v lahnem loku približujejo vzdolž, skočijo nanjo, po njej drsijo in odskočijo; ali pa se najvišji stopnici niza, navadno visokega le nekaj stopnic, približujejo pravokotno, ga preskočijo in pristanejo na ploščadi, v katero se izteče.

Za parke so rezultati iz opazovanj in beleženj vedenj pokazali, da so večji mestni parki v glavnem v rabi za počitek in sprostitvev. Pasivne rabe, kot je sedenje na klopi, so privlačne za mlade in starejše, za posameznike in skupine. Sedenje in/ali ležanje prosto v travi pa sta priljubljene vrste uporabe pri mlajših generacijah, še

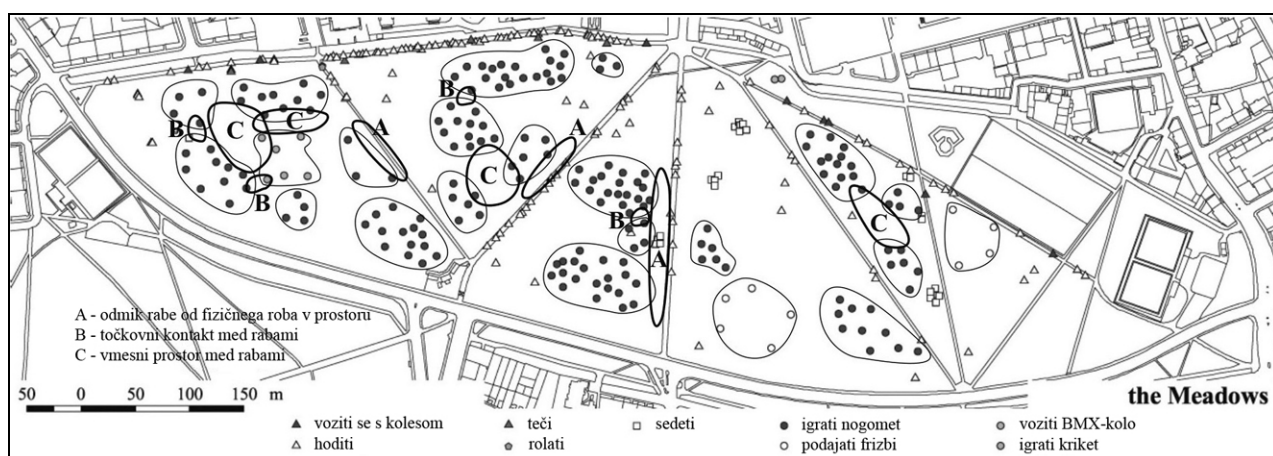
posebej najstnikih, mlajših odraslih ter družinah z otroki. Analiza vseh mestnih parkov – Tivolija (Ljubljana) ter The Meadows in The Princes Street Gardens (Edinburg) – so pokazale, da imajo različne vrste prostorskih definicij in kombinacij prostorskih sestavin, kot so poti, drevoredi, gruče dreves ali posamična drevesa, pomembne in različne vloge pri razporeditvi rab, kot sta na primer sedenje in ležanje v travi (Sl. 2). Goličnik (2006) povzema, da poln, neprosojen rob, kot na primer zid, gosta ograja ali utrjen nasip, pogosto poraja pasivno rabo neposredno ob prehodu roba v zelenico. Prosojni robovi, kot na primer parkovne poti z drevoredi, porajajo sedenje v 5- do 15-metrski oddaljenosti od roba proti notranosti zelenice, odvisno od intenzivnosti rabe poti, stopnje prosojnosti roba in od celotne površine zelenice. Pomembna vplivna prostorska sestavina so tudi križišča oziroma vogali, v katerih se na podobnih oddaljenostih prav tako običajno začne pasivna raba. Podatki tudi kažejo, da je minimalna razdalja med posamezniki ali skupinami, ki prosto posedajo v travi, 4 metre (Goličnik in Ward Thompson, 2010). Ta razdalja še zagotavlja udobnost in navaja na zagotavljanje zasebnosti v javnem odprtem prostoru (Hall, 1966).

Pomembnost prostorske členitve pokaže tudi, da predvsem v prostorih z malo različnimi elementi prostorske členitve ni le fizično-prostorska členitev tista, ki usmerja uporabnike in poraja razporeditev rab v prostoru, temveč tudi navzočnost drugih uporabnikov (Sl. 3). Na ta način v glavnem večje skupine aktivnih uporabnikov členijo prostor ter oblikujejo prostore za svoje potrebe in za zasedbo drugih. Pri tem je pomembno prepoznati vlogo praznin med rabami. To so vmesne proste cone med dejavnostmi, ki izražajo učinkovito razporeditev in sobivanje rab v prostorih ter tako opozarjajo na zmogljivost prostorov za rabo. Zasedbe prostora se ne razlikujejo le po površini, ki jo potrebujejo za aktivno rabo, temveč so raznovrstne tudi glede na oblike, ki jih zavzamejo v prostoru in po kompaktnosti. Slednje se navezuje na število ljudi, ki je vključeno v določeno dejavnost na območju rabe in je v tesni povezavi z vrsto dejavnosti. Igra nogometa navadno predstavlja precej strnjeno skupino, medtem ko je podajanje frizbija primer bolj razpršene skupine. Za ilustracijo – povzeto po Goličnik (2005; 2006) – za neformalno igro nogometa (odrasli, 15–20 oseb) je potreben podolgovat prostor, velikosti 3000 – 5000 m². Za manjše skupine, vključene v igre z žogo, zadostuje do 3000 m² prostora. V nasprotju s prostorom, potrebnim za podajanje frizbija, ki je lahko zelo ozek, je za take aktivne igre primerno, da daljša dimenzija take površine ne presega dvojne dolžine povprečne širine prostora igre.

Sl. 2: Različne prostorske kakovosti parkovnih ureditev in njihov prispevek k pasivni rabi, kot sta sedenje in ležanje (Goličnik, 2006, 103).

Fig. 2: Different spatial qualities of park arrangements and their contribution to passive uses like sitting and lying (Goličnik, 2006, 103).

Sl. 3: Prikaz različnih vrst praznin med rabami ter med njimi in fizičnimi strukturami okolja (Goličnik, 2006, 118).

Fig. 3: An illustration of different types of voids between uses and between them and physical environment (Goličnik, 2006, 118).

Poleg omenjenega so rezultati iz opazovanj tudi pokazali, da so ženske pri igrah z žogo redkeje udeležene. Pogosteje sedijo in opazujejo taka dogajanja. Kot aktivne uporabnice so vključene v dejavnosti v prehodu čez prostor, kot na primer potiskanje otroškega vozička, sprehajanje z otrokom ali tek. Tivoli (Ljubljana) in The Meadows (Edinburg) sta pomembni povezavi med mestnim središčem in različnimi drugimi deli mesta, zato sta hoja skozenj ter vožnja s kolesom in/ali z rolerji (Tivoli) zelo pogosti za moške in ženske ter za vse starostne skupine.

RAZPRAVA

Metoda opazovanj in vedenjskih zemljevidov je pri obravnavanju urbanih prostorov uporabna z več vidikov in na več načinov. Vsekakor je ključno, da pomaga odčitati dejansko stanje in je zato uporabna kot orodje za posnetek stanja pred spremembami (načrtovanimi ali spontanimi) in po njih oziroma kot orodje za monitoring, na podlagi katerega je mogoče usmerjati spremembe. Bugarič (2008) v raziskavi Mesto Otok, mestno središče Izole med drugim obravnava tudi z uporabniškega vidika (Sl. 4 in 5). Kljub temu da raziskava poda le nekaj pilotnih vaj in preveritev uporabe metode opazovanj in vedenjskih zemljevidov, pomeni pomembno osnovo za določanje uspešnosti javnih odprtih prostorov in za izgradnjo omrežja javnih prostorov Izole. Zakaj?

Sestavine in lastnosti javnega prostora, ki so se izkazale kot ključne za njegovo opredelitev (obravnavane v uvodnem poglavju tega prispevka), kot na primer dostopnost in upravičenost do zasedbe prostora, se odražajo tudi v stopnji uspešnosti prostora. Newyorška nevladna organizacija Project for Public Spaces (2005) za uspešen javni odprti prostor prepozna štiri ključne kvalitete: dostopnost, dejavnosti, udobje in druženje. Čeprav je možnost dostopa (v najširšem pomenu besede) ključna za uporabo javnega prostora, ni zadostna. Goličnik (2005) poudarja, da je javni prostor kompleksna entiteta, ki jo določa medsebojni dvostranski proces med 'javnim' (uporabniki) in 'prostorom' (fizičnimi in programskimi lastnostmi lokacije).

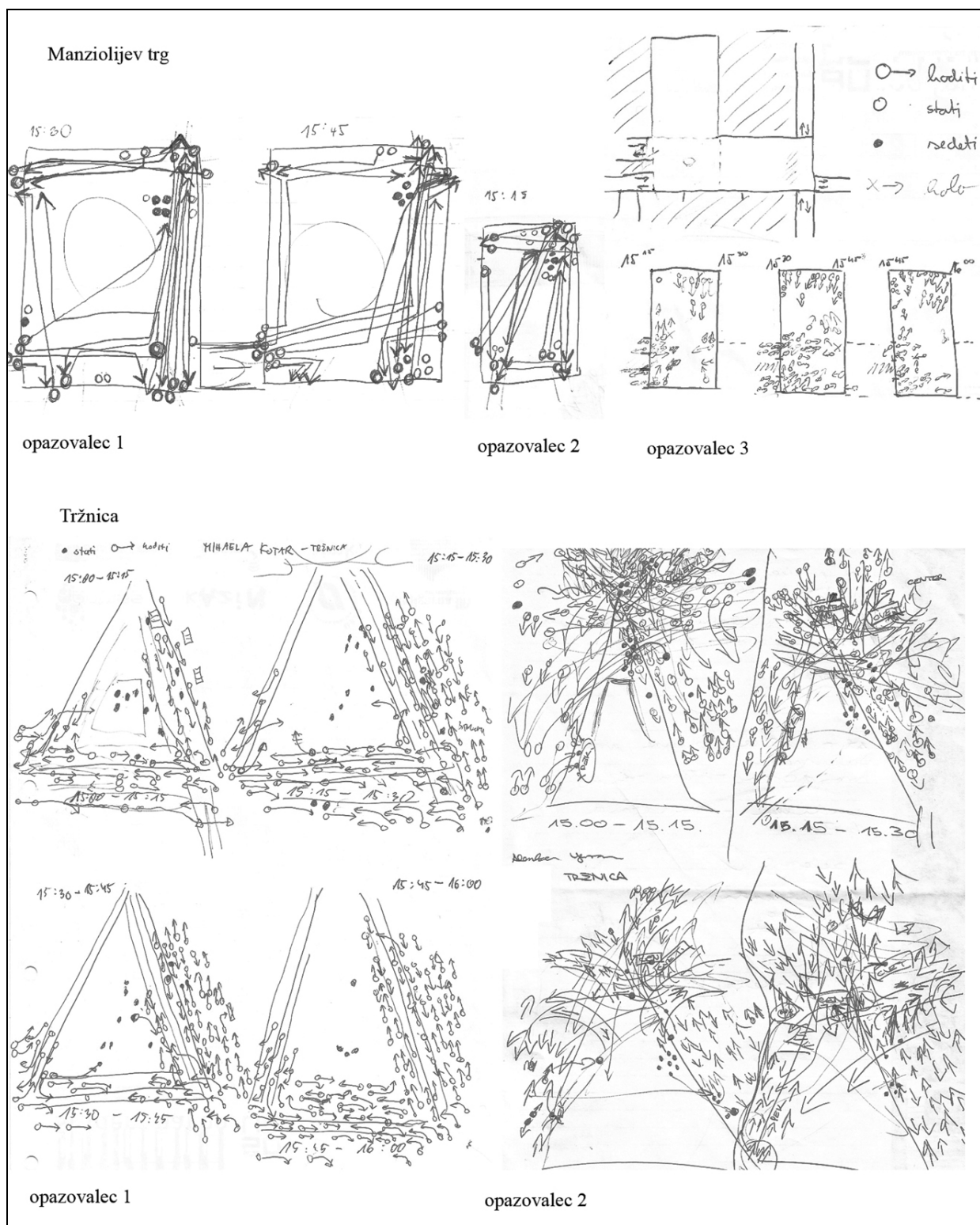
Zato je na primer poznavanje dinamike uporab javnih odprtih prostorov, kot sta na primer Manziolijev trg in tržnica v Izoli, pomembno, saj v podrobnem merilu pokaže, katere smeri dostopa so najbolj frekventne v določenem delu dneva, kje so ovire, za koga itd. Posredno takšne analize pokažejo tudi na to, kaj in kako je potrebno spremeniti, da obravnavani prostori (vsak zase ali kot del sistema) ob primernem upravljanju in oblikovanju postanejo uspešni, torej da niso zgolj do-

stopni, temveč, da omogočijo druženje oziroma zadrževanje in udobje.

Poleg poznavanja dinamike uporab prostorov je ob upoštevanju drugih prostorskih analiz od strukturno-morfoloških do kulturnovarstvenih mogoče izoblikovati osnovo za vzpostavitev sistema javnih in poljavnih prostorov mesta in s tem tudi za učinkovito odločanje pri iskanju lokacij za festivalske in druge prireditve, ki so za mesto zanimive predvsem v času turistične sezone. Prizorišča zadrževanj in posedanj po robnikih ali slo-nenj ob stavbah lahko služijo kot izhodišča za to, kje je potreba po več klopeh, kje je smiselno lokale izveliči na ulico in do kam ter kje to omejevati. V primeru Izole omenjena raziskava (Bugarič, 2008) z vključitvijo vedenjskih zemljevidov kot metode obravnavanja mestnega prostora nakaže pomembnost enakovredne obravnavne tako vizualnih in zaznavnih kakovosti prostora (Nikšič, 2006) kot tudi programskih oziroma uporabniških (Goličnik, Nikšič, 2009). To je še posebej pomembno v času, ko sodobna načrtovalska praksa prepogosto zanemari uporabniške vidike oblikovanja odprtih prostorov (Goličnik, 2008a). Lynch (1981) z uporabniško-prostorskega vidika razlikuje pet razsežnosti prostorskih pravic: prisotnost, uporaba in delovanje, prisvajanje, preoblikovanje in dispozicija. Carr et al. (1992) jih interpretirajo in utemeljijo kot: dostop, svoboda delovanja, upravičenost, spreminjanje in lastnina. Spodnji razdelki podajo definicije za vsakega od vidikov in nekatere komentirajo s pomočjo vedenjskih zemljevidov.

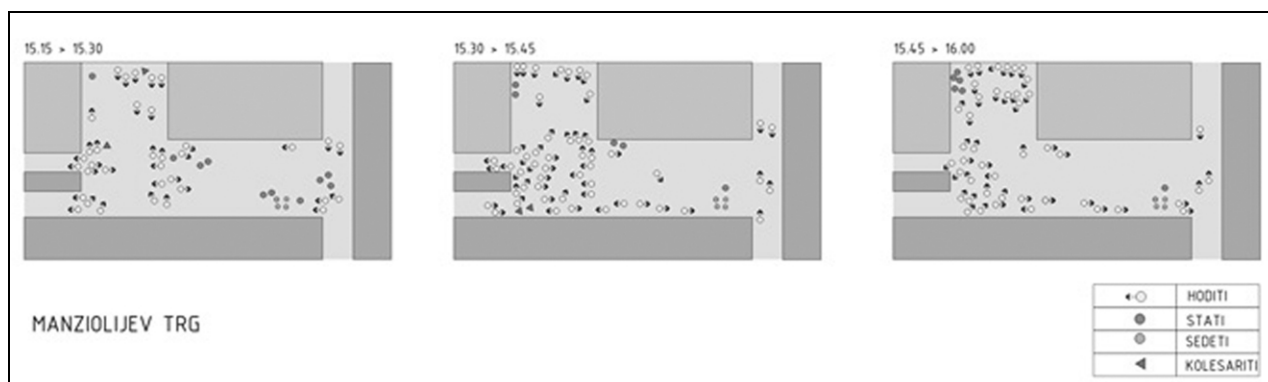
Dostopnost

Dostopnost je tista lastnost oziroma razsežnost javnega prostora, ki je najpogosteje povezana z njegovo definicijo. Številni in različni avtorji ji pripisujejo mnoge različne oblike in vloge tako pri definiciji pojma samega kot tudi z vidika presoje uspešnosti prostorov. Benn in Gaus (1983) dostopnost razčlenita po štirih vidikih: dostop do prostora, do dejavnosti, do informacij in do virov. Na podlagi njunih izhodišč Madanipour (2003) utemeljuje, da je javni prostor javni zato, ker je vsak upravičen do tega, da je v njem fizično prisoten, kar pomeni, da mu je omogočen dostop. Lynch (1981) se do pojma dostopnosti opredeli zelo široko in ga definira kot stopnjo, preko katere uporabnik lahko dostopa do drugih uporabnikov, storitev, virov, informacij ali prostorov, vključujoč število in raznovrstnost elementov, ki jih lahko doseže. Carr et al. (1992) na podlagi teoretičnih izhodišč in v luči prepoznavanj uspešnega prostorskega načrtovanja prepoznajo tri ključne oblike dostopnosti: fizično, vizualno in simbolično.

Sl. 4: Primeri terenskih zapisov vedenjskih zemljevidov pilotnih opazovanj na izbranih odprtih prostorih Izole (Bugarič, 2008, zasebni arhiv Bugarič).

Fig. 4: Examples of field notes for behavioural maps from pilot observations in selected open spaces in Izola (Bugarič, 2008, private archives of Bugarič).

Sl. 5: Primer uporabe Manziolijevega trga v Izoli med 15. in 16. uro (Bugarič, 2008).

Fig. 5: An example of the use of Manzioli square in Izola between 15.00 and 16.00 hours. (Bugarič, 2008).

Fizični dostop pomeni odsotnost ovir in povezanost s sosednjimi območji. Vidni dostop pomeni ustrezen vizualni stik med uporabnikom in prostorom, kamor je posameznik namenjen. Vidnost je zelo pomembna pri presoji varnosti prostora. Prav tako, kot je pomembna vidnost oziroma videnost v prostor, je pomembna tudi videnost iz prostora. Javni prostor mora na ustrezen način ponuditi obe možnosti. Kljub temu da je vidna dostopnost pomembna z orientacijskega in varnostnega vidika, z vidika zadovoljevanja potrebe po zasebnosti v javnem prostoru pomeni 'oviro'. Nezanemarljiv in v današnji družbi vedno bolj pomemben postaja simbolični dostop. Opredeljen je lahko na različne načine. Že sami elementi fizične členitve in strukture prostora, kot so različni (vertikalni) poudarki (na primer spomeniki, zvoniki), lahko jasno izražajo simbolni pomen prostora ali območja. V urbanističnem smislu tako vlogo lahko igrajo vedute. Še posebej pa se v javnih prostorih simbolna dostopnost odraža skozi prisotnost uporabnikov samih, bodisi posameznikov ali skupin, ki se v prostorih zadržujejo zaradi lastnega interesa, bodisi s prisotnostjo vzdrževalcev in upravljalcev, ki so v prostorih po službeni dolžnosti. Pogosto velja, da če je prostor varovan in vzdrževan, da je simbolno nevtralen in da se v njem različne uporabniške skupine enako udobno počutijo.

Svoboda delovanja

Svoboda delovanja vključuje možnost izvajanja želenih dejavnosti, to je možnost uporabe prostora ob prepoznavi, da gre za skupen prostor, v katerem ima vsak posameznik možnost prisostvovanja. Za doseganje svobode uporabe prostora so zato pomembna pravila, ki jo urejajo. Svoboda delovanja lahko predstavlja enega

ključnih regulatorjev delovanja javnih prostorov v mestu. Neskladni interesi različnih skupin lahko svobodo ene omejijo. Udobje je ena tistih potreb človeka pri zasedbi in izražanju v javnem prostoru, ki je za svobodo delovanja ključna. Če so prostori oblikovani tako, da so za rabo ali počutje neugodni in neudobni, se njihovi uporabniki navadno le sprehodijo čez nje in se v njih redko dlje časa zadržujejo. Z uporabniško-prostorskega vidika Goličnik (2005) poudarja skladno pestrost delovanja in ilustrira različne primere časovno-prostorskih (ne)skladnosti med različnimi uporabniki.

Celoten spekter vseh dejavnosti, zabeleženih na Trgu republike v celotnem opazovalnem obdobju, pokaže, da je zbirna intenziteta rabe zasedbe prostora zgoščena v najožjem in najbolj razgibanem delu trga, v vozlišču med obema vzdolžnima ploščadma. Kljub temu konfliktna situacije niso bile opažene. V primeru Bristo Square je intenzivnejše območje rab značilno izraženo na več delih (Sl. 6). Aktivni uporabniki, ljudje v prehodu čez trg in rolkarji, zavzemajo prostore med stopnišči v središču trga. Kadar so za rolkanje prepoznana in aktivirana latentna območja, se tovrstna raba pojavi med členjenim robom (stopnice) in območjem prehoda. Pasivna raba, kot na primer sedenje, se značilno razporeja na zgornjih stopnicah, predvsem tam, kjer je zagotovljen zaslon in s tem občutek 'varnega hrbta'.

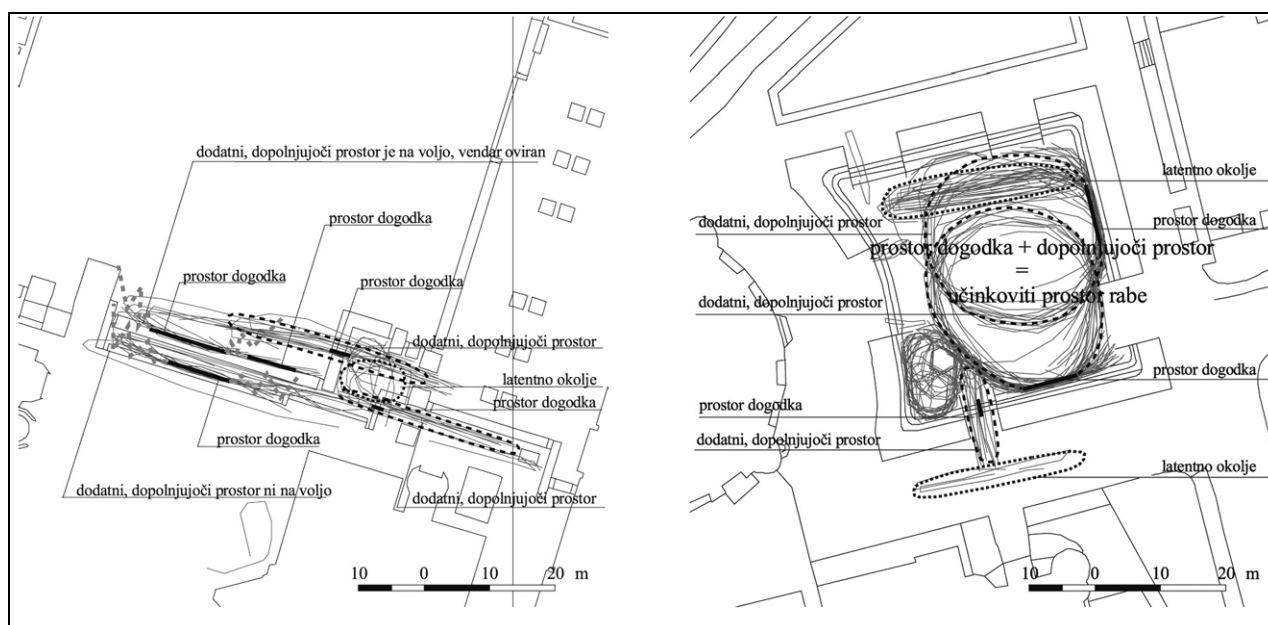
Te analize kažejo, da različne kombinacije enakih prostorskih sestavin lahko ustvarijo različne možnosti za so-bivanje in intenziteto rab v prostorih. Interakcija med ljudmi v prehodu čez trg in rolkarji se v primeru Bristo Square dogaja predvsem v rolkarjevih dopolnjujočih prostorih dejanskih dogodkov (skok-drsenje-odskok). Goličnik (2005) povzame, da tako imenovani dopolnjujoči prostor in prostor dogodka (skok-drsenje-odskok) skupaj tvorita učinkoviti prostor rabe (Sl. 7).² Primerjalne

2 Učinkoviti prostori rolkanja so na primer dolge stopnice in nanje pripete ploščadi. Minimalni učinkoviti prostor rolkanja je zagotovljen, kadar se rolkar v prostoru po loku krožnice radija približno 10 metrov v vsaj 3 metre široki ploščadi približuje dolgi stranici. Potrebna dolžina stopnice za skok nanjo, drsenje po njej in odskok nazaj na ploščad je vsaj 15 metrov.

Sl. 6: Zbirne karte uporabe prostora, ki prikazujejo tiste opazovane dni, ko so bili na obeh trgih opaženi rolkarji (Goličnik, 2006, 91).

Fig. 6: Assembled maps of the use of space for selected days when skaters were present on both squares (Goličnik, 2006, 91).

Sl. 7: Notranja struktura rabe prostora na Trgu republike in trgu Bristo Square (Goličnik, 2006, 92).

Fig. 7: The inner structure of the use of space in the Trg Republike square and the Bristo Square (Goličnik, 2006, 92).

analize so pokazale, da le-ta na Trgu republike praktično ni na voljo ali je okrnjen (Sl. 8). Dodatna oprema in rekviziti, kot so na primer plastične embalaže ali podobne lažje konstrukcije, ki jih rolkarji prinesejo s seboj, aktivirajo latentna okolja prostorov (Goličnik 2005; 2006).

Spremembe

Spremembe javnih prostorov so lahko trajne aličasne. Zgoraj omenjeni latentni prostori odražajo aktiviranje prostorov za določeno rabo in predstavljajo spontani odziv na neko družbenoprostorsko situacijo. Načrtovanje aktivnosti in programov je ključnega pomena za usmerjanje sprememb in za določanje njihove dinamike. Ob delovanju različnih uporabnikov v odprtem prostoru v mestu pa je pomembno vprašanje, kaj uporabnik lahko naredi v prostoru ali s prostorom in koliko so te spremembe povratne ter kako in koliko vplivajo na njegov pomen. "Ustvarjati prostore – ne oblike" je moto uspešnega pristopa planersko-načrtovalske prakse, ki ga zagovarja newyorška nevladna organizacija Project for Public Spaces. Eden njihovih uspešnih primerov dobre prakse je revitalizacija Bryant parka v New Yorku. Poleg izboljšave fizičnih kvalitiet prostora, kot je razširitev vhodov in izboljšava vstopov v park, odstranitev pregoste vegetacije ipd., so v park umestili dodaten program (kioski s hrano, letni kino ipd.), in kar je najpomembnejše, premične stole, da si jih ljudje postavijo, kamor želijo. S prenovljenim in razširjenim vstopom v park in z novimi programi so v prostor vnesli spremembe. Z zagotovitvijo premičnih stolov pa so uporabniku odprli možnost ustvarjanja prostora in s tem sprememb v njem.

Poleg spontanih sprememb je pri načrtovanju in urejanju prostora pomembno upoštevati možnosti sprememb za določene posebne priložnosti. Pri tem je pomembno ustrezno prepoznati vlogo javnega prostora in ovrednotiti, za kakšne priložnostne spremembe se lahko namenja in kako pogosto.

Upravičenost do prostora

Upravičenost do prostora je povezana s svobodo delovanja in dinamiko sprememb, saj lahko bistveno vpliva nanju. Nanaša se na lastninske interese ter na zasebnost in ozemeljsko vedenje, ki pa sta povezani z oblikami in pristopi do prisvajanja prostora. Z njima si ljudje povečujejo obseg možnosti in svobodo izbire v danih razmerah. Načrtovanje in urejanje prostora lahko igrata pomembno vlogi pri upravičenosti uporabnikov do prostora.

Načrtovanje samo s primerno členitvijo in programskimi umestitvami tako nakaže prioritete v upravi-

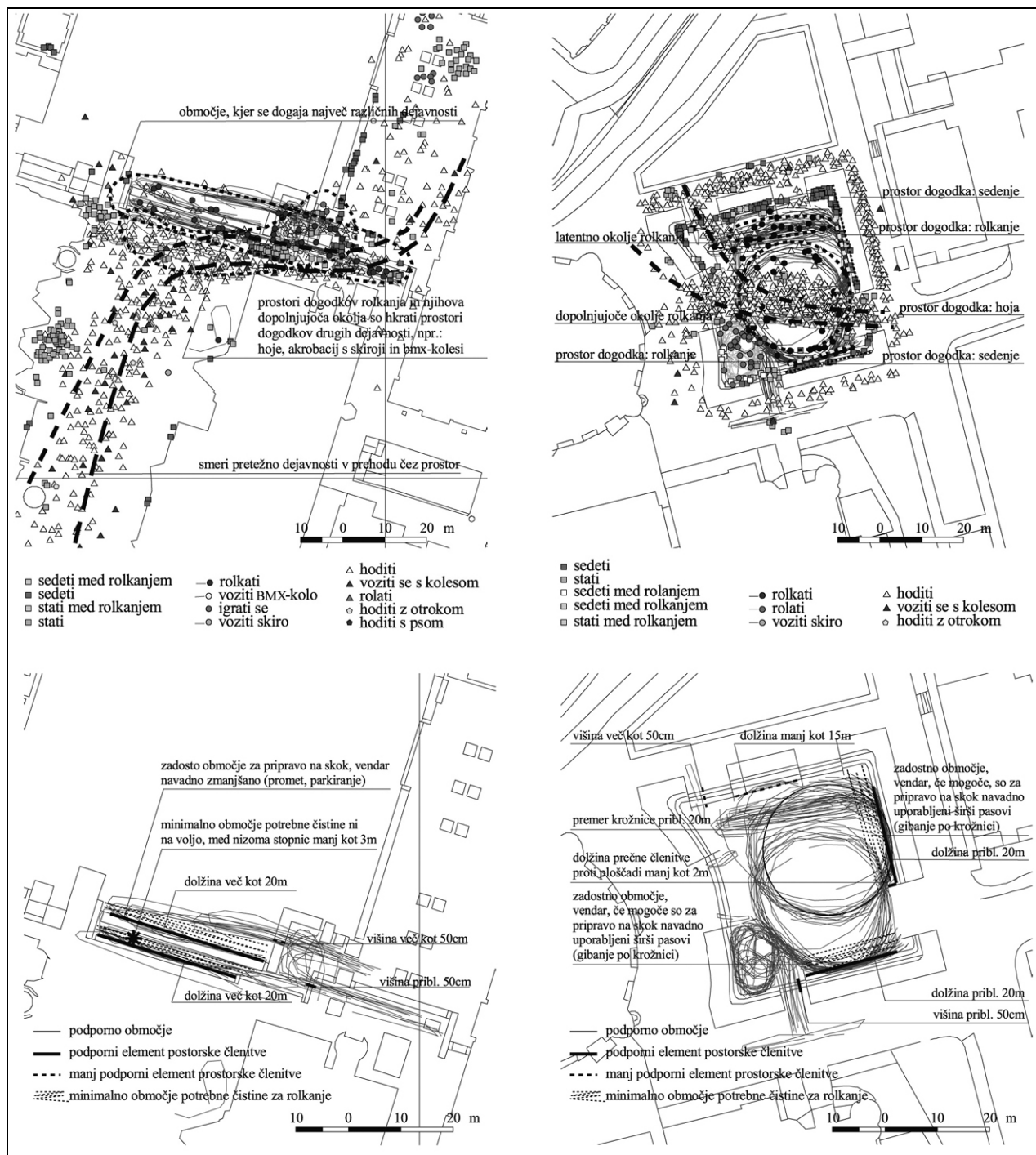
čenosti do prostora in s tem zmanjša možne konflikte. Urejanje prostora in opremljanje prej s spodbudnimi napisi kot s prepovedmi je ključno, da uporabniki prepoznajo svojo vlogo v upravičenosti in so-odgovornosti do prostora. Odvisno od prioritete in namembnosti javnega prostora so slogani primerov dobrih praks, na primer: Park pripada vam! Hodite po travi! Ohranimo lepoto prostora! Na igrišču psi niso dobrodošli! (CABE Space, VB, Project for Public Spaces, ZDA).

Lastnina

Čeprav se definicije javnih prostorov strinjajo, da je prostor javen, ne glede na to, ali je v javni ali zasebni lasti, le da je dostopen javnosti, je vidik lastnine mogoče opredeliti tudi glede na to, kdo in kako ga poseduje in/ali nadzira. Predvsem v lokalnih skupnostih lahko pride do izraza tovrstno lastništvo nad nekim odprtim prostorom, ki se kaže v večji odzivnosti na potrebe lokalne skupnosti. Ob taki vključitvi javnosti primeri dobre prakse pogosto kažejo na zmanjšanje vandalizma v takih prostorih, s tem povezano znižanje stroškov vzdrževanja in ugodne pogoje za pogoste raznovrstne rabe in spremembe.

Bugarič (2006) na temo preobrazbe javnih prostorov zaradi pritiska kapitala in privatizacije opozarja na to, da se zaradi interesa kapitala preobraža tako družbena kot tudi fizična oblika javnega prostora. Izpostavi, da se "zlasti historična mestna jedra transformirajo na podlagi dveh razvojnih procesov: na eni strani se kažeta degradacija in zapuščenje prostora zaradi pomanjkanja družbenih vsebin, na drugi pa se z uvajanjem novih oblik organizacije po meri kapitala oblikujejo območja, ki so namenjena izključno za potrebe potrošnje" (Bugarič, 2006, 6).

V tem kontekstu je tudi z vidika lastnine in/ali upravičenosti do prostora še posebej pomembno izpostaviti rabo javnih prostorov za potrebe gostinstva. Kavarniške mizice in stoli so samo ena od možnih uporab javnega prostora. Trenutna praksa vse prepogosto kaže le na profitabilno naravnost programskega urejanja javnih prostorov. Gostinski lokali so drug do drugega natlačeni na ulicah, trgih ali obrežjih tako, da ovirajo druge rabe (prehodnost, posedanje na klopeh). Javne klopi so namreč pogosto vključene kar v zunanjo ureditev mizic in stolov in tako niso več na voljo za počitek kar tako mimo grede, temveč postanejo sestavni del 'gostinske ponudbe'. Takšno upravljanje z javnim prostorom zavira ponudbo raznovrstnih in odzivnih prostorov. To je takih prostorov, ki so privlačni tako za tiste, ki lahko ali želijo kupiti kavo, kot tudi za tiste, ki si tega ne želijo.

Sl. 8: Zbirne karte uporabe prostora na Trgu republike in na trgu Bristo Square s poudarkom na vrsti dejavnosti, njihovi intenzivnosti in območjih učinkovitih, dopolnjujočih in latentnih okolij (Goličnik, 2006, 107) (zgoraj) in Dimenzije spodbudnih in podpornih okolij kot tudi okolij, ki onemogočajo ali zatirajo rolkanje na teh dveh trgih (Goličnik, 2006, 122) (spodaj)

Fig. 8: Assembled maps of the use of space in the Trg Republike square and the Bristo Square with an emphasis on the sort of activities, their intensity and the effective, the supplementary and the latent areas (Goličnik, 2006, 107) (above) and the dimensions of space within the two squares, where skating is stimulated and supported as well as spaces, where it is prevented or obstructed (Goličnik, 2006, 122) (below).

SKLEP

Javni odprti prostori v primerjavi s pozidanimi omogočajo večjo svobodo različnih uporab prostora, obenem svobodnejša uporaba odprtih prostorov lahko povzroča zaplete, kot na primer prevlada ene rabe ali skupine nad drugo ipd. Zasedba prostora in boj zanj ne potekata le za fizični prostor, temveč tudi na simbolni ravni, kar se odraža v določanju pomenov in vsebin prostorov. Dejstvo je, da je v načrtovalski praksi predvsem fizični dostop, pa tudi drugi vidiki dostopnosti, eden tistih parametrov, iz katerih načrtovalci izhajajo in jih upoštevajo pri načrtovanju in oblikovanju javnih mestnih odprtih prostorov. Druge kvalitete, kot so dejavnosti uporabnikov, udobje in druženje, so redkeje relevantno in korektno upoštevane.

Gehl (1987) pri raziskovanju uporabe mestnih odprtih prostorov, kot so ulice in trgi, dejavnosti razvršča glede na stopnjo obveznosti oziroma prostovoljnosti za udeleževanje v določeni uporabi prostora. Meni, da je z načrtovalsko-oblikovalskega vidika mogoče vplivati na izvajanje oziroma izvrševanja dejavnosti v prostorih. Poudari predvsem vpliv na čas zadrževanja v prostoru, vrste dejavnosti, ki se lahko razvijejo, in množičnost oziroma število ljudi, ki uporabljajo določen javni prostor. Cooper Marcus in Francis (1998) na primer za uspešnost trgov in manjših parkov poudarjata pomen lokacije, navzočnost uporabnikov in raznovrstnost dejavnosti, v katere so vključeni, raznovrsten program, opremo, urejenost in vzdrževanost ter udobje (možnost sence, zaščita pred vetrom ipd.).

Da bi torej načrtovalska praksa dosegala kar se da dobre prostore, to pomeni, da bi se v njih zadrževali raznovrstni uporabniki, da bi bili prostori v rabi ves dan, med tednom in ob koncu tedna, vse leto in tudi ob manj ugodnih vremenskih razmerah, je pomembno s tem povezane značilnosti dejavnosti dovolj dobro poznati in o njihovih razmerjih do prostora vedeti ključne značilnosti in informacije. Na podlagi opazovanj in kartiranj vedenj je mogoče obravnavati uporabniško prostorska razmerja glede na vrsto in trajanje dejavnosti v prostoru. Prispevek prinaša spoznanja, da so prostori uspešni, če

so hkratna prizorišča dolgotrajnejših dejavnosti (aktivnih in pasivnih) in dejavnosti v prehodu čez prostor.

Pri usmeritvah za urejanje in načrtovanje javnih odprtih prostorov je tako smiselno izhajati iz vseh treh vidikov prostora: fizičnih lastnosti, uporabe in dejavnosti v njih ter njihovih simbolno-doživljajskih vrednosti. Tako za bodoče uporabnike kot za načrtovalce javnih mestnih prostorov in tudi tistih, ki sodelujejo v procesih odločanja in upravljanja, je pomembno, da se vsi zavedajo pomembnosti javnih mestnih prostorov in da po svojih najboljših močeh prispevajo k dobro dostopnim in prepoznanim, udobnim, zelenim, odzivnim, lepim in osmišljenim prostorom. To pomeni, da naj bodo javni odprti prostori:

- locirani tako, da so enostavno dostopni in dobro videni,

- oblikovani tako, da jasno sporočajo, da so na razpolago za uporabo in da so prav njej tudi namenjeni,

- oblikovani in urejeni tako, da uporabnikom dajejo občutek varnosti,

- oblikovani in urejeni tako, da se prilagodijo potrebam uporabnikov ali uporabniških skupin, za katere se pričakuje, da jih bodo najverjetneje uporabljali in naj opogumljajo rabo različnih skupin ter zmanjšujejo možnosti konfliktov in izključevanja. Še posebej naj bodo dostopni otrokom in gibalno oviranim in omejenim;

- lepi in urejeni. Kjer je mogoče naj ponujajo umik od stresa in nudijo okolje za dobro zdravstveno in čustveno počutje uporabnikov. Še posebej pomembno je, da ob konicah uporabe za uporabnike nudijo dovolj izbire glede na mikroklimatske značilnosti: sonce, senca, dež, veter;

- opremljeni z urbano opremo, ki naj podpira najbolj verjetne in zelene raznovrstne dejavnosti. Vsebujejo naj tudi sestavine, s katerimi uporabniki lahko manipulirajo, jih uporabljajo in spreminjajo (na primer premični stoli);

- oblikovani tako, da uporabnikom dopuščajo tudi možnost, da so vključeni v (pre)oblikovanje, urejanje in vzdrževanje prostorov (soustvarjanje učinkovitih prostorov in aktiviranje latentnih prostorov); in

- vzdrževalsko enostavni oziroma čim manj zahtevni.

SUCCEFULL PUBLIC OPEN SPACES

Barbara GOLIČNIK MARUŠIČ

Urban Planning Institute of the Republic of Slovenia, SI-1000 Ljubljana, Trnovski pristan 2

e-mail: barbara.golicnik-marusic@uirsi.si

SUMMARY

Exploring physical dimensions of uses in places by using behavioural mapping techniques can directly lead into an understanding of usage-spatial relationships in observed places. Behavioural maps seem like x-rays of places, revealing a dimension of place which is hidden within its physical configuration. These aspects of spatial-human dimensions elucidate the anatomy of space and therefore make a critical reflection on designed open spaces. Thus, the behavioural patterns reflect on abilities of uses to take place in a place and/or capacity of place to be used by one or more activities. Increasing dynamic of changes in urban areas and favour private in comparison to public, public place is often jeopardised or impoverished by one or mostly monotone use. In urban design and management of urban landscapes the empirical knowledge about potential usage of public spaces is therefore of key importance.

Public urban spaces are successful and vital when they are settings of three different types of activities: long-stay active ones, long-stray passive ones and these in transition through the place. Accordingly, they are to be easily accessible, well seen, so that the message about their availability to uses is clear. Therefore, such public open space is to be beautiful, maintained and fit for use at any weather conditions. It should assure a feeling of safety and identity. Safety is often linked with the presence of other users. Therefore it is important, that design solutions accommodate (future) users' needs. Public open spaces must be especially well accessible and available for children and physically impaired people.

The effective space of any particular activity consists from the event space of this activity and its supplementary space. For a successful planning and design of public spaces, it is of key importance to realise, that designers create merely potential environments, places of opportunities, whereas are users those, who form effective environments, this means places of actual uses and realised opportunities.

Key words: urban design, behavioural mapping, GIS, public participation, privatisation

VIRI IN LITERATURA

- Augé, M. (1992):** Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity. London, Verso.
- Bechtel, R., B., Marans, R., Michelson, W. (1987):** Methods in Environmental and Behavioural Research. New York, Van Nostrand Reinhold.
- Benn, S., E., Gaus, G., F. (1983):** Public and Private in Social Life. London, Croom Helm.
- Bugarič, B. (2006):** Preobrazbe javnega prostora: od modernizma do potrošništva. Urbani izziv, 17, 1–2. Ljubljana, 5–12.
- Bugarič, B. (2008):** Projekt valorizacije in prezentacije kulturne dediščine. Mesto otok – reurbanizacija mestnih jeder, pristopi in strategije. Dostopno na: <http://www.zrs-kp.si/SL/Projekti/Mesto%20otok/index.htm> (11. 12. 2009).
- Canter, D. (1977):** The Psychology of Place. New York, St. Martin's Press.
- Charter (1993):** Charter of the New Urbanism. Dostopno na: http://www.cnu.org/sites/files/charter_english.pdf (11. 12. 2009).
- Cooper Marcus, C., Francis, C. (1998):** People Places: Design Guidelines for Urban Open Space. Toronto, John Wiley & Sons, inc. 2nd edn.
- Gehl, J. (1987):** Life between Buildings: Using Public Space. New York, Van Nostrand Reinhold.
- Goličnik, B. (2005):** People in Place: A Configuration of Physical Form and the Dynamic Patterns of Spatial Occupancy in Urban Open Public Space. PhD thesis. Edinburgh, Edinburgh College of Art. Heriot Watt University.
- Goličnik, B. (2006):** Vedenjski zemljevidi ljubljanskih trgov in parkov: Novi izzivi in pogledi na načrtovanje in urejanje prostora. Ljubljana, Urbani izziv publikacije.
- Goličnik, B. (2008):** Javni odprti prostor. V: Marinček, P.: Katalog razstave: Urejanje odprtega prostora., 13.–30. junij 2008, Kulturni center Janeza Trdine, Novo mesto. Ljubljana, Društvo krajinskih arhitektov Slovenije.
- Goličnik, B. (2008a):** Odprt javni prostor in njegovi uporabniki: všečen tloris je premalo! Tudi zgolj "make up" ni dovolj!. AB, 38, 177–178. Ljubljana, 54–55.

- Goličnik, B. Nikšič, M (2009):** Geographical information system behavioural and cognitive mapping in the city centre revitalisation process. *Journal of urban regeneration and renewal*, 3, 2. London, 161–180.
- Goličnik, B., Ward Thompson, C. (2010):** Emerging relationships between design and use of urban park spaces. *Landscape and urban planning*, 94, 1. Dublin, 38–53.
- Hall, E. T. (1966):** *The Hidden Dimension: Man's Use of Space in Public and Private*. London, Bodley Head.
- Ittelson, W., H., Rivlin, L., G., Prohansky, H., M. (1970):** The Use of Behavioural Maps in Environmental Psychology. V: Prohansky, H. M., Ittelson W. H., Rivlin L. G.: *Environmental Psychology: Man and his Physical Setting*. New York, Holt, Rinehart & Winston, 658–668.
- Jacobs, J. (1961):** *The Death and Life of Great American Cities: The Failure of Modern Town Planning*. Harmondsworth, Penguin Books.
- Lynch, K. (1981):** *A good city form*. Cambridge, Mass., MIT Press.
- Madanipour, A. (2003):** Why are the Design and Development of Public Spaces Significant for Cities?. V: Cuthbert, A. R.: *Designing Cities: Critical Readings in Urban Design*. Oxford, Blackwell Publishing, 139–152.
- Nikšič, M. (2006):** Razsežnosti odprtega mestnega javnega prostora v uporabnikovi miselni podobi. *Urbani izziv*, 17, 1–2. Ljubljana, 56–63.
- Project for Public Spaces (2005):** *How to turn a place around: A handbook for Creating Successful Public Spaces*. New York, PPS.
- ZAPS, (2006):** Ureditve posameznih območij mestne občine Koper. Dostopno na: <http://www.arhiforum.si/> (11. 12. 2009).
- ZAPS, (2007):** Ureditev območja ob Svetilniku v Izoli. Dostopno na: <http://www.arhiforum.si/> (11. 12. 2009).